

نقش و جایگاه رسانه منبر در افغانستان

عبدالله رضوانی^۱

چکیده

این مقاله پس از طرح اهمیت و ضرورت شناخت، جایگاه «رسانه منبر در افغانستان، درحال حاضر» را مورد بررسی قرار می‌دهد. روش تحقیق مورد استفاده در این مقاله روش کتاب‌خانه‌ای و مصاحبه‌ای توصیفی تحلیلی است. در این مقاله نقش و جایگاه رسانه منبر در افغانستان با ذکر شواهد و منابع معتبر مورد بررسی قرار گرفته است و نیز در این پژوهش به اختصار به تبیین نمادهای مذهبی و دینی در افغانستان و تأثیر شگرف آن پرداخته شده است و در پایان، منبر بهترین رسانه در سیره ائمه علیهم مورد بررسی قرار گرفته است. یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد که، اسلام بر آن است تا محیط زندگی انسانی را به شکلی در آورد که هر کسی بتواند استعدادها و توانمندی‌های خویش را بروز دهد و به فضایل کامل دست یابد و دنیا و آخرت خویش را آباد کرده و خوشبختی را دریابد.

کلیدواژگان: منبر، رسانه، نقش و جایگاه، افغانستان، مرم، مسجد

^۱ - کارشناس ارشد رشته تبلیغ و ارتباطات

مقدمه

یکی از مهم‌ترین امور پیام رسانی بیشتر و مؤثرتر، رساندن پیام از راه‌های ممکن است. چون منبر نقش مهمی را در این زمینه ایفا می‌کند، مخصوصاً اگر در سطحی وسیع‌تر، با استفاده از شیوه‌ها و روش‌های مطلوب‌تر و مدرن‌تر صورت گیرد. برای حفظ اسلام، تشیع و انقلاب و... راهی جز این نداریم که خود را به سلاح‌ها و ابزارهای روز مجهز نموده، با ابزارهای نوین و رویش‌های پیام رسانی دشمنان آشنا شده، تا بتوانیم به خنثی سازی آنها قیام کنیم.

امروزه چرخش امور دنیا بر اساس ابزارهای نوین پیام‌رسان است و هر کس در این زمینه ضعیف باشد و ضعف نشان دهد تاب و توان حفظ خود را از دست داده، بلکه از صفحه روزگار محو و نابود می‌شود. از صدر اسلام نیز سعی بر این بوده که از ابزار مناسب اسلام را منزوی کرده، در نطفه خفه کنند. بنابر این، روحانیون باید استوار و پولادین گام بر دارند و از وسایل پیام رسان به‌ویژه وسایل مثل منبر استفاده کنند و در این راه از همه چیز خود مایه بگذارند؛ چرا؟ «إن مع العسر یسرا» (سوره انشراح آیه ۶) پس از هر سختی، آسانی خواهد بود. پرسشی که گاه مطرح می‌شود این است که رسانه منبر در افغانستان چه جایگاه دارد؟ و به چه رسانه رسانه‌ی منبر گفته می‌شود؟ این مقاله جایگاه رسانه منبر را بررسی می‌کند و پاسخ چنین پرسش‌هایی در متن مورد اشاره قرار گرفته است و احیاناً برای کامل ساختن مباحث از کتاب خدا و گفتارهای دیگر امامان معصوم نیز بهره می‌گیرد و امید است مقبول خاطر حق جویان واقع شود و در جهت گسترش فرهنگ ولایت سودمند باشد.

مفاهیم و کلیات

الف) منبر در لغت

جمع منبر، منابر است. در زبان فارسی واژه‌های متعددی چون کرسی، اورنگ، سریر، تختگاه، وجود دارد که تا حدود زیادی از شکل ظاهر فیزیکی مشابه و مترادف همین منبر است، اما کاربرد وسایل مذکور برای وعظ و خطابه، بلکه برای جلوس و بادبران پادشاهان در نظر گرفته شده است. (علی اکبردهخدا، لغت نامه، ج ۶، ص ۱۱۹۲)

ب) منبر در اصطلاح

عبارت است از کرسی خطیب یا واعظ چنان‌که در تیب و مسجد وجود دارد و از بالای آن با جمع سخن گوید و آن را به جهت بلند بودن از اطراف خود «منبر» می‌گویند. (همان ص ۱۱۹۲ گذشته و حال منبر)

اکثر مسلمانان افغانستان را پیروان مذهب حنفی تشکیل می‌دهند. شیعیان افغانستان از نظر جمعیت دومین مذهب مردم افغانستان محسوب می‌گردد.

جمعیت تقریبی پیروان این مذهب بین ۲۵ تا ۳۰٪ می‌باشد و اکثر پیروان تشیع را در افغانستان هزاره‌ها تشکیل می‌دهند و در طول تاریخ از نظر سیاسی به حاشیه رانده شده‌اند و مذهب شیعه از سوی حاکمان و دولت مردان به رسمیت شناخته نشده بود و همواره با تبعیض، ظلم و ستم روبه‌رو بوده‌اند. با این حال شیعیان با شرایط سخت و طاقت فرسای سیاسی و اجتماعی توانسته‌اند پای‌بندی خود را به مذهب تشیع حفظ نمایند. منابر و تکایا باعث حفظ انسجام جامعه تشیع شده است. حکام و سیاست‌مداران به این نکته توجه داشته‌اند و مساجد و منابر تعطیل نموده و یا مصادره کرده است و بر فشار ایجاد اختناق علیه جامعه تشیع پرداخته‌اند و این دو دستگی و تفرقه به دو عامل خارجی و داخلی مربوط

می‌شود. عوامل خارجی به دلیل حفظ قدرت خارجی و سیطره و چپاول کشور و عوامل داخلی در جهت حفظ قدرت و استثمار مردم است. پس از دومین تجاوز انگلیس در سال ۱۸۷۹م که با مقاومت مردم مسلمانان افغانستان روبه‌رو شد، همه‌ی اقوام درجه‌به‌مشتک برای دفاع از کشورشان در برابر نیروهای متجاوز انگلیسی صف‌آرایی کردند.

در کتاب «افغانستان در مسیر تاریخ» آمده است: تجاوز انگلیسی‌ها سبب شد که یکی از مشخصات ملی افغانستان تبارز کند و آن اینکه در مقابل دشمن، طبقات مختلف کشور در صف متحدی قرارگیرد، اعم از دهقان و پیشه‌ور و فئودال و روحانی. (میرغلام محمد غبار، افغانستان در مسیر تاریخ، ص ۸۷)

از مجموع گفتار مذکور تا حدود جایگاه این رسانه در میان مردم افغانستان روشن و هویدا می‌شود که آن مردم چه زجرها و زحمت‌ها برای حفظ دین و مذهب متحمل می‌شوند و در جهت گسترش، ترویج آن و حفظ نگهداری آیین شان از هر وسیله ممکن به‌ویژه رسانه منبر بهره می‌برند. افزون بر این براساس مشاهدات عینی، تجربیات شخصی و تحقیقات نشان می‌دهد که این رسانه در نزد مردم افغانستان از جایگاه والایی برخوردار است.

نمادهای مذهبی و دینی در افغانستان

این نمادها به‌طور عمده به دو دسته فردی و جمعی تقسیم می‌گردد که در زیر توضیح داده می‌شود.

۱- نمادهای مذهبی فردی

مذهب و دین به روان مردم متدین تأثیر عمیق بر جای می‌گذارد و اندیشه و افکار آنان را شکل می‌دهد.

این نمادهای مذهبی و دینی را در مجموعه گفتار مردم و نیز اصطلاحات مذهبی و ضرب المثل های دینی و مذهبی مانند عبارت «انشأالله»، «الحمدلله»، «یا علی» و... در میان مردم به وفور شنیده می شود. افزون براین، در محاورات شیعیان افغانستان عبارات به چشم می خورد که مشتمل دستور دینی اند.

۲- نمادهای جمعی

این نمادها در جامعه مذهبی افغانستان عبارتند از: مسجد، حسینیه، مدارس دینی، بیوت علماء، منابر، و...
باتوجه به اینکه موضوع تحقیق درباره منبر می باشد، در این بخش به طور مفصل تر به آن پرداخته می شود.

الف) جایگاه حسینیه (منبر) در افغانستان

یکی از برجسته ترین نمادهای باور اسلامی و حاکمیت دینی بر مردم افغانستان، پای بندی آنان به احکام و شرع است. مردم افغانستان در این زمینه از جایگاه ستودنی برخوردارند. افغانستان یک جامعه کاملاً مذهبی است، مردم حساسیت و پای بندی زیادی نسبت به دین و مذهب دارند. شیعیان افغانستان برای حفظ مذهب و عقیده خویش زجرهای فراوانی کشیده اند و بارها مورد تهاجم حاکمان متعصب اهل سنت قرار گرفته اند. شیعیانی که در شهرها زندگی می کردند مجبور به تقیه شدند. مساجد و تکایای آنها مصادره و یا تخریب گردید. به علت رسمی نبودن مذهب جعفری شیعیان از تحصیل باز ماندند و فرزندان شان از امکانات تحصیلی محروم شدند. نقش تعلیم و تربیت به روش منابر (حسینیه ها) اتفاق افتاد. در اوائل به علت جو خفقان و فشارهای سیاسی زیرزمین ها و منازل آنها هم بامراقبت شدید دایر می شدند و به تدریج با به وجود آمدن آزادی مذهبی و سیاسی، مرکزی برای ترویج و نشر عقاید و تعلیم و تربیت درآمد و

موجب گسترش فرهنگ تشیع گردید. منابر (حسینیه‌ها) نزد شیعیان، بعد از مسجد احترام والایی برخوردار است و جزء اماکن مقدس به شمار می‌آید. گاه مردم به داخل آن برای دردها و بیماری خویش پناه می‌برند و از منبر و علم آن، طلب شفا می‌نمایند.

میهمانان که نزد آنها از احترام زیادی برخوردارند برای پذیرایی به منبر می‌برند. در برخی مناطق وقتی عروسی را به خانه بخت می‌برند، قبل از آن برای تبرک به منبری می‌برند. همچنین در ساخت و معماری آن اهتمام ویژه می‌ورزند. (محمد صادق، امیری، پایان‌نامه، بررسی جایگاه و کارکرد تربیتی حسینیه‌ها در افغانستان)

سپس ایشان در این پایان‌نامه به تفصیل جایگاه هر یک از اماکن مقدسه مذکور می‌پردازد کما و کیف، حتی آمار حسینیه‌ها، مساجد و نمونه‌های از کارکرد علمای افغانستان می‌پردازد. باتوجه به اینکه این تحقیق ظرفیت بیشتر از این را ندارد، از جزئیات آن پرهیز می‌شود. خلاصه، از نظر ایشان این رسانه از منظر مردم از جایگاه و مقام رفیع در افغانستان برخوردار است. (همان ص ۵۸)

البته به نظر می‌رسد مطالب مأخذ از منابع مربوطه گذشته جامع و کامل نیست، زیرا یک بعد از ابعاد رسانه منبر را مورد بررسی و کاوش قرارده است (اسم مکان) و نیز عناوین با متن هم‌خوانی ندارد، زیرا عناوین عام و متن خاص است و... درحالی‌که طبق بررسی از برخی منابع معتبر، رسانه منبر به معنای عام آن شامل کلیه امور تبلیغی مانند روضه‌خوانی، سخنرانی، تبلیغ و... می‌شود و معنای خاص، شامل روضه‌خوانی و موعظه‌ی مردم می‌شود و... (جعفر بچاری، تبلیغ ۵۹)

ب) نقش رسانه در افغانستان

حدود پانصد نشریه در افغانستان وجود دارد که چهارصد نشریه آن تنها در کابل منتشر می‌شود. تعداد نشریه‌های افغانستان به طور نسبی از برخی کشورهای

پیشرفته هم بیشتر است، اما تاکنون هیچ نقش سازنده و اثرگذاری نداشته‌اند. در افغانستان بیش از شصت و پنج رادیو وجود دارد، که چهل و سه رادیو، فعالیت‌شان را به صورت خصوصی انجام می‌دهند. در کشورهای مانند افغانستان کمتر کسی مشاهده می‌شود که به تنهایی رادیوی خصوصی داشته باشد. پس می‌توانیم بفهمیم که کشورهای خارجی برای هویت‌زدایی و تخریب جامعه افغانستان این شبکه‌های رادیویی را تقویت و پشتیبانی می‌کنند و این‌ها همه جنبه تخریبی دارند. بیش از ۲۸ شبکه‌ای تلویزیونی خصوصی، محلی و دولتی در افغانستان و خارج از افغانستان فعالیت می‌کنند. اگر خیلی خوش‌بینانه نگاه کنیم دو یا سه تلویزیون را می‌توانیم اسلامی بنامیم که آن‌ها هم به دلیل ضعف فرهنگی، اقتصادی و ... نه تنها رشدی ندارند بلکه افت کرده‌اند. علاوه بر این‌ها چندین شبکه تلویزیونی و رادیویی در خارج از کشور، در کشورهای اروپایی و در آمریکا فعالیت می‌کنند. همچنین، چندین رادیوی غربی مهم دیگر از قبیل بی. بی. سی، رادیوی آزادی و صدای آمریکا، دویچه وله آلمان و ... هم به زبان‌های فارسی و پشتو برنامه پخش می‌کنند، که این‌ها همه اهداف مغرضانه داشته و جنبه تخریبی آن‌ها بیشتر است.

اما خوش‌بختانه در کشور ما هنوز روحیه‌ای دینداری فوق‌العاده قوی است، با این همه تخریب و تضعیفی که در خصوص دین در افغانستان صورت گرفته، باز هم نتوانستند، آن طوری که می‌خواستند، جامعه افغانستان را از دین منزجر کنند؛ زیرا وجود رسانه اصلی افغانستان، یعنی «محراب و منبر»، این اجازه را به آنها نداده است و هنوز در بین مردم بسیار نفوذ دارد. (سایت پایگاه خبری پیام آفتاب)

ج) نقش منبر و محراب

پس از به میان آمدن رسانه‌های الکترونیک در غرب، کلیسا از رسانه‌های جدید به حیث وسیله برای ترویج و تبلیغ آموزه‌های شان استفاده کردند که نمونه آن استفاده از رادیو برای اولین بار توسط کلیسا بود.

استفاده از رسانه‌های الکترونیک به حیث وسیله تبلیغ و انعکاس دهنده مراسم دینی و مذهبی واژه جدید را وارد ادبیات رسانه‌ی و دینی کرد که آن را مساجد الکترونیک و یا هم کلیسای الکترونیک نامیدند. واد کلارک روف جامعه شناس، معتقد است که رسانه‌ها در تجدید حیات دینی نقش مهمی داشته‌اند و شکل-گیری کلیسای الکترونیک یکی از عوامل چنین حرکتی در جهان معاصر است. (باهنر، ۱۳۸۶: ۱۷۱) در جوامع اسلامی به دلیل موجودیت مساجد به عوض کلیسا، این اصطلاح را بنام مساجد و یا هم منابر الکترونیک یاد می‌نمایند.

بنابراین، منبر و محراب هنوز در جامعه سنتی کشور ما افغانستان، نقش مهم را ایفا می‌کند و هنوز از جایگاه ارزشمند خود برخوردار است؛ اما با توجه به تحول که یک دهه و نیم در کشور ما به وجود آمده است و مردم ما را خواسته و نا خواسته رسانه‌های مدرن امروزی نشانه رفته است، مطلب مدافعان دین و روحانیت معظم امروز باید از تخصص لازم و فنون و گاه از تکنولوژی رسانه روز خود را در راستای اهداف بلند دینی مجهز نمایند و روش و سبک خطابه و منبر دهه‌های گذشته پاسخ‌گوی نیاز امروزه مردم ما در برابر صدها نوع رسانه نمی‌باشد.

اگرچه کارکردها و دست‌آوردهای خطابه و منبر در جامعه دینی ما جای توجه است و پاسداری از این رسانه‌ای دینی وظیفه هر دیندار مؤمن می‌باشند و باید در غناسازی این نوع رسانه تلاش کنیم. لذا کارکرد محراب و منبر در جوامع دینی به برابری یک آکادمی علمی یا بالاتر از آن می‌باشد. (سایت پایگاه خبری پیام آفتاب)

چکیده مصاحبه‌ها

بنظر می‌رسد از بهترین، مهمترین، مؤثرترین و کم خرج ترین ابزار تبلیغی، منبر است که جذابیت و اثر خاص خودش را دارد؛ چون گوینده و شنونده در یک جا و در مقابل هم نشسته که ضمن اثرپذیری، بهره‌ها می‌برند، البته شرطی دارد و آن اینکه باید محتوای منبر، عالی بوده و شیوه صحیح ارائه آن رعایت گردد و الا موجب عدم استقبال شده، اثر خود را از دست خواهد داد بلکه اثری منفی خواهد گذاشت.

۱. با حفظ این نکته برخی معتقد است از قدیمی‌ترین و سستی‌ترین ابزارهای تبلیغی، رسانه منبر است که در زمانهای مختلف و مکانهای متفاوت تجربه شده و همواره مؤثر بوده است و گرچه ابزارهای جدید تبلیغی به میدان آمده‌اند، ولی نمی‌توان گفت که قادر به تسخیر جایگاه ولایی منبر به معنای عام کلمه در افغانستان خواهند شد و یقیناً نخواهد شد و درعین حال باید علما مجهز به ابزار مدرن و فوق مدرن باشند؛ زیرا، این رسانه لازم است ولی کافی نیست. (محمد قاسم مبارز، دکتری مدرسه عالی امام خمینی)

۲. تا پیش از ورود رسانه‌های نوین، این منبرها بودند که در میان مسلمانان و مردم افغانستان به عنوان یک رسانه سنتی تاثیرگذار، در بسیار از تحولات این جوامع نقش داشتند. برخلاف تصور بسیار از صاحب‌نظران، این رسانه سنتی با ظهور رسانه‌های مدرن مانند رادیو و تلویزیون کنار گذاشته نشد حتی توانست با آن تلفیق شود. در حال حاضر رسانه منبر هم به صورت سنتی خود در مساجد و هیئت‌ها، هم به صورت نوین یعنی با حضور در سایر رسانه‌ها، همچنان فعال است و به خصوص در ایام خاص مذهبی و مناسبت‌ها، بیش از پیش مورد توجه مخاطبان قرار می‌گیرد. در نتیجه افرادی که به هر دلیلی نمی‌توانند در مراسم‌ها حضور به هم رسانند، از این طریق مورد خطاب رسانه منبر واقع می‌شوند. البته باید به این نکته توجه داشت، این حرف بدین معنا نیست که علما مجهز به

رسانه‌های نوین و مدرن نشوند و از سایر رسانه‌ها غافل باشند. (حسین علی محقق، کارشناسی ارشد مؤسسه آموزش عالی علوم انسانی)

۳. منبر به عنوان یک رسانه سنتی دینی هم چنان جایگاه خود را در افغانستان در میان مخاطبان خاص خود حفظ کرده و حتی به میان رسانه‌های جدید نیز راه یافته است. (محمد داود محمدی، کارشناسی ارشد مجتمع عالی فقه)

منبر بهترین رسانه در سیره ائمه

رسول گرامی اسلام (ص) جهت اجتماع و گردهمایی کوچک و بزرگ مردم، به صورت شبانه روزی، هفتگی، ماهانه و سالانه، سنت‌هایی را به راه انداخت. تشکیل نماز جماعت و جمعه، مراسم زیبای عید فطر و قربان و یا مراسم حج و اجتماع جهان اسلام در سرزمین وحی، در راستای رساندن حقایق به مردم و تصمیم‌گیری‌های اساسی آن می‌باشد. رسول اکرم (ص) خود از منبر و خطبه‌ها و خطابه‌های مناسب استفاده می‌کرد، که همین سیره در میان مسلمانان و مدیران اجتماعی و سیاسی جوامع اسلامی ادامه پیدا کرده است. منبر رسول خدا (ص) در «مسجد النبی» گواه این حقیقت است. رسول خدا (ص) فرمود: «قَوَائِمُ مِنْبَرِي رَوَاتِبُ فِي الْجَنَّةِ»؛ پایه‌های ثابت و استوار منبر من در بهشت الهی استوار است. و حضرت نیز فرمود: «مَنْبَرِي عَلَى تُرْعَةٍ مِنْ تُرْعِ الْجَنَّةِ»؛ منبر من بر کانال و رودخانه‌ای که شعبه‌ای از رحمت الهی در بهشت است، استوار می‌باشد. پیامبر (ص) در بالای منبر، مطالب مورد نیاز زندگی مردم اعم از عبادی، سیاسی، اقتصادی و اخلاقی را به آنان گوشزد می‌کرد.

و بعدها که منبر به عنوان «رسانه‌ای عام» مطرح شد و در مکه، مدینه و مساجد شهرها مورد بهره‌برداری قرار گرفت، سعی می‌شد افرادی که دارای اخلاق و ادب شایسته‌ای هستند، در آن جا قرار گیرند و مسلمانان چنانچه فرد نالایق و بداخلاقی را بالای منبر می‌دیدند، با او برخورد می‌کردند و تلاش می‌نمودند تا او

را از آن جایگاه رفیع پایین کشند. آن‌ها در حقیقت اخلاق ویژه‌ای را برای «سخنران» قائل بودند و اعتقاد داشتند این «رسانه عمومی» را به هر کس نباید بدهند؛ همانند برخورد زیبای امام حسین^(ع) در خرد سالی، آنگاه که به خطیب نأهل فرمود: «انزل أيها الكذاب عن منبر أبي رسول الله صل الله عليه و آله»؛ فرود آی دروغگو! از منبر جدم پیامبر خدا^(ص) پایین بیا. احادیث و روایات، نشانگر آن است که اهل بیت^(ع) در بهره‌برداری از «رسانه‌های عمومی» اموری را مراعات و سفارش می‌نمودند.

نتیجه

از مطالب مطرح شده در این مقاله به این نتیجه کلی نائل می‌شویم که مسجد به عنوان مکان ارتباطی غالب برای استفاده از رسانه منبر به دلایلی نظیر: ارتباط حضوری، غیر تصنعی و عمیق با مخاطب، انتقال آگاهی (علاوه بر اطلاع رسانی صرف) و فراهم ساختن زمینه تعالی انسان، قابلیت تأثیرگذاری مسجد بر مخاطبان گوناگون اعم از با سواد و بی سواد، غیر رسمی، غیر سازمانی و غیرتشکیلاتی بودن مسجد و در نتیجه مردمی و عمومی بودن آن، که امکان حضور و مشارکت همگان را به‌طور مساوی فراهم می‌سازد، بگونه دسترسی سریع و راحت به آن با توجه به وجود شبکه‌های متعدد مساجد و منابر در سراسر کشور ما از نوعی قداست و از جایگاه بالایی برخوردار است. با توجه به ویژگی‌هایی که در مورد منبر ذکر شده است، منبر یک رسانه عمومی است که تأثیرات معتبر و مهم بر جهان وقایع داشته و نقش‌هایی کاملاً مشابه با آنچه امروزه به رسانه‌های جمعی نسبت می‌دهند، بر عهده گرفته است.

فهرست منابع

قرآن

۱. . دهخدا، علی اکبر، لغت نامه.
۲. بیجاری، جعفر؛ کتاب تبلیغ، قم، انتشارات نورالنور، ۱۳۸۶.
۳. غبار، میرغلام محمد، افغانستان درمسیرتاریخ، قم، ناشر مؤلف باهمکاری صحافی احسانی، ۱۳۷۵.
۴. امیری، محمد صادق، کارشناسی ارشد؛ بررسی جایگاه و کارکرد تربیتی حسینیه‌ها در افغانستان، قم: مدرسه عالی فقه معارف اسلامی، ۱۳۸۶.
۵. سایت پایگاه خبری پیام آفتاب.
۶. محقق، حسین علی، کارشناسی ارشد رشته دین و رسانه مؤسسه آموزش عالی علوم انسانی، قم.
۷. مبارز، محمد قاسم، دکتری مدرسه عالی امام خمینی علیه السلام قم.
۸. محمدی، محمد داود کارشناس ارشد مجتمع آموزش عالی فقه، قم.